

Litteratur

- Danske Studier (1923) Heimdals navne (61 ff).
Edda - Bugge S.: udg.af Sæmundar Edda (Christiania) (1867).
Edda - Finnur Jónsson: udg. og tolkn. af de gamle Eddadigte. (København) (1932).
Edda - Snorre Sturluson: oversat af Finnur Jónsson 2. udg. (1929).
Eiríks Saga Rauða (efter Hauksbók).
Eliade, Mircea (1951): Shamanism (Shamanic Ideologies and Techniques among the Indo-Europeans). (Meridian Books) (Paris - USA).
Ellger, D. (1966): Die Kunstdenkmäler der Stadt Schleswig.
Grønabæk, Villiam (1962): Ribe Domkirke. (Vore Domkirker) (Hillerød).
Hamkens, Freerd Hage: Die Sinnbilder in Schleswiger Dom. (Lübecker Bucht).
Holtmark, Anne (1949): Myten om Idun og Tjatse i Haustlǫng. (Arkiv for nordisk filologi, nr. 64).
Høirup, H. (1962): Viborg Domkirke. (Vore Domkirker) (Hillerød)
Pering, Birger (1941): Heimdall. (Lund).
Stange A. (1940): Der Schleswiger Dom und seine Wandmalereien.
Ström, Folke (1961): Nordisk hedendom. (Göteborg).
Støtt, Henrik (1976): Kirkekunst i Sydslesvig.
Tacitus: Germania v/Niels W. Bruun og Allan A. Lund (1974)
(Wormianum) (København).
de Vries, Jan (1956-57): Altgermanische Religionsgeschichte.

Forkortelser

Lok Lokasenna
SnE Snorres Edda
þry Þrymskviða
Vsp Vǫluspá

Micha Brodersen

Ægget i humlesækken

1. Den 8. september 1564, altså i en tidlig fase af Syvårskrigen, skrev Herluf Trolle fra sit admiralskib under Bornholm et brev til sin gode ven Hans Skovgaard, der dengang - ligesom længe før og efter - var oversekretær i Danske Kancelli og vistnok øvede betydelig indflydelse på kongen.

Brevet¹ er holdt i en fortrolig, venskabelig tone. Adressaten tiltales i indledningen jævnt og ligefremt *Kere Hans*, uden det *hr.*, som ellers var næsten obligatorisk også mellem personer, der stod hinanden nær. I resten af brevet anvendes gang på gang en endnu fortroligere tiltaleform, *Kere bole*, og ordet *bole* optræder også i Herluf Trolles underskrift, *Thyn frende oc bole*, og tilsvarende i brevudskriften, hvor Hans Skovgaard kaldes *myn kerre frennde oc bole oc gode wen*. I denne anvendelse, om meget nær ven, har *bole* næppe nogen sinde

været almindeligt i dansk, hvorimod brugen har solid hjemmel i ældre tysk. Her er det blot af interesse at få fastslået, at Herluf Trolle lægger megen vægt på at få markeret brevets privat-fortrolige karakter.

Også på anden måde gør han sig umage for at få karakteriseret sit brev som et privatbrev. Efter de indledende obligate taksigelser åbner han således det egentlige brev med en typisk privatbrevsforsikring: *Kere bole, ieg wed intit synnderligt att screffue theg tiill paa thenne tiid.*

Den umiddelbare fortsættelse tyder da også på, at han ikke har meget på hjerte: flåden har i længere tid ligget for vindstille; han mener ikke at have forsømt nogen lejlighed, men vejret har holdt meget med svenskerne i år; dog, han sætter sin lid til Gud, der nok skal give os sejr over vore fjender, når blot vi stoler på ham og tror på os selv.

Med den sidste tanke - om tilliden til egne kræfter - er der imidlertid åbnet for et perspektiv, der aldeles ikke bekræfter påstanden om, at han ikke har noget videre at skrive om. Tværtimod, det viser sig nu, at hans egentlige ærinde er tungtvejende nok, nemlig det at give en vurdering af den militære situation, sandsynligvis med den bagtanke, at han derved kan påvirke Hans Skovgaard, der så igen kan påvirke kongen.

Men at give en sådan vurdering kunne være en penibel sag. Krigen var selv af en krig at være i særklasse tåbelig, og til syvende og sidst var kongen måske den eneste, der var overbevist om dens berettigelse. En sagligt argumenterende vurdering i rene ord, en kritik af dispositioner, der var truffet på højeste sted, kunne meget vel være pinlig læsning for en loyal embedsmand, om han så aldrig så meget var en nær ven. I denne situation valgte Herluf Trolle en løsning, som fortjener at blive citeret i sin helhed:

Gud geffue, vij forstode rett thett gamle sprock, att før suiger the suornne end the bornne. Per Laale drog icke heller langt fraa maalet, ther han sagde: hand maa tiill rompen, ther kooen eyer. Y waar danske krønicke staa och:

Thett er alt santh, vest oc druett,
som staa y gammel mands talle.
Thend ene raffn hugger aldri andens øge vd,
y huad the skriige eller gale.
Naar katten oc musen gjør bode ett,
thaa pleyer gode bonde att thabe,
vden hand ser ther paa full brett,
thaa holles hand for en aabe.

Kere bole, saadan gamle gode lerdømme eere altiit nøttige att følge, mest naar best gjør behoff. Mand kan oc well mit lempe komme ett eg y en humble seck oc ett glauen y genum ett vongeledt.

Denne passage af brevet er et skoleeksempel på, hvad ordsprog, citater og allusioner bl.a. kan bruges til. Her er intet sagt direkte, og dog er der udtrykt en vurdering, som for hovedpartens vedkommende er lysende klar.

De to første ordsprog er velkendte fra Peder Låle, henholdsvis D 353, *Ee swighes the sornæ oc icke the baarnæ*, og D 112, *Han skal tijl halen ther koen eyer* (jf. for ordlydens vedkommende S 95, *thæn skal til rumpona som kona æghir*, PLaae.I.149). Om deres applikation kan der ikke være tvivl. De svorne må være danskernes forbundsfæller, lybækkerne; der udtales altså mistillid til deres pålidelighed. Modsetningsvis udtrykker det andet ord-

sprog, at danskerne selv må gøre det grove arbejde, ligesom koens ejer selv må gå til rumpen, når koen skal rejse op, hales op af mudder el.l.²

Citatet eller rettere de to citater fra Rimkrøniken er tydeligvis valgt på grund af deres ordproglige kvaliteter. Åbenbart er de citeret efter hukommelsen. De første fire linier svarer til Rimkrønikens v 4437-40 (efter den overordnede verstælling), de sidste fire til v 4517-20. At den ene ravn ikke hugger øjet ud på den anden, vil nok sige så meget som, at vore fjender og vore lejede venner er ét fedt; vi kan ikke regne med, at de sidste helhjertet vil slås med de første. Med det sidste citat, om bondens risiko, når katten og musen slutter sig sammen, udtrykkes vel ligefrem en frygt for, at svenskerne og lybækkerne (eller de mange udenlandske lejetropper i dansk tjeneste) skal rotte sig sammen mod danskerne.

Det må siges, at citaterne fra Rimkrøniken ikke bliver mindre vægtige, når deres samlede allusionsværld inddrages. Det første indgår i rimet om Christoffer II, der fortæller, at han søgte at fordrive grev Gert, den kullede greve, ved hjælp af tyske lejetropper, men at de to grupper tyskere ikke ville kæmpe mod hinanden. Det sidste stammer fra rimet om Valdemar Atterdag, der i 1340 overtog fallitboet Danmark, som plyndredes af alle, også af dem, der skulle beskytte det.

Så langt, så klart. Men så slutter denne opregning af god gammel lærdom altså med et ord-sprog, hvis betydning og applikation ikke umiddelbart er gennemskuelig.

2. Ordsproget *Med lempe kan man komme et æg i en humlesæk* er vistnok ikke belagt på dansk, før det dukker op i Herluf Trolles brev, og fortsættelsen, *og et glavind igennem et vangeled*, synes ellers ukendt.

M.h.t. ordsprogets første, velkendte del føres man af fx Mau, Kalkar, ODS og Kjær & Holbek tilbage til Peder Syv som ældste kilde. Ved hjælp af DgO kan man nu (og situationen kan bedres yderligere, når udgivelsen er afsluttet og registret foreligger) supplere med et par belæg fra tiden mellem Herluf Trolle og Peder Syv. I den ordsprogssamling, fra omkring 1600, der med urette er blevet kaldt Hans Thomissøns Ordsprog, findes ordsproget hele to gange: nr. 1866 *Met list kand mand faa it ægh i en Hommelsæck* og dermed verbalt identisk nr. 1874 (begge DgO.II.88). I Herr Iver i Boeslundes ordsprog, *Phrases Rusticæ*, der må være blevet til i tiden 1652-84, findes det i formen *Met liste kand mand faa it Eg i en hommel-sæck* (DgO.VI.101, nr. 1516). Syv har benyttet begge de nævnte samlinger, idet hr. Ivers dog først blev overladt ham, efter at han i 1682 havde udsendt bind I af sin ordsprogudgave; heri rubriceres ordsproget s. 273 under overskriften *List. Trædsckhed, Snedighed. Spidsfind*: og i formen *Med liste kand mand faa et egg i en humelsek* (Aage Hansens udgave s. 131, nr. 4613).

Bortset fra, at Herluf Trolles version rummer en ellers ukendt fortsættelse, er den vigtigste forskel mellem hans og de nærmeste efterfølgeres version, at han taler om at gøre noget *med lempe*, mens de andre har ordlyden *med list(e)*.

Herluf Trolles formulering har ubetinget størst tilslutning i den nyere del af overleveringen.

Med liste synes kun at forekomme i ordsprogudgaver, der direkte har overtaget formen fra Syv: Molbechs³ og Maus (og Kjær & Holbeks). Men Molbech oplyser, at det oftere hedder *Med Lempe*, Mau anfører varianten med denne optakt som sideform, og Nyerup⁴, der ellers efter titelbladet at dømme leverer en udgave af Peder Syvs kernefulde ordsprog, bringer kun ordlyden *Med Lempe*. En parallel til Syvs og hans forgængeres formulering er i øvrigt registreret i det sydlige nabolag, østfrisisk mit list brengd man 'n ei in 'n hop-sak (eller *hup-sak*)' .

Ellers dominerer *Med lempe*. I VSO II (1802) hedder det (u. *Humlesæk*): *Med Lempe kan man faae et Æg i en Humlesæk*. Samme formulering bruges i Nyerups nysnævnte udgave (1807) og i 2. udg. (1875) af N.F.S. Grundtvigs ordsprogssamling⁶. Et par belæg fra Chr. Winther og fru Heiberg, jf. ndf., har ligeledes *Med Lempe*. Også de nyere rigsmålsordbøger, D&H og ODS, anfører ordsproget i formen *med lempe faar man (et) æg i en humlesæk* (jf. den i ODS meddelte nt. parallel *mit limpe krigt man dat ei in den hoppensak*).

Det er gennemgående også denne form, man finder i optegnelser efter folkelig tradition. I SvGrundtv. GIM.III.216 registreres et belæg fra Angel, *Mæ Læmp fer en et Æg i en Hommelsæk*. Om forekomst i sjællandsk vidner Ingvor Bondesen (SjællBond.188): *Med Lempe faar man Æg i en Humlesæk*. Og i IDD's samlinger findes en række belæg fra Ærø og fra Vest- og Nordfyn, her gengivet i normalisering: *Med lempe får vi et æg i en humlesæk* (Marstal), *Med lempe kan vi få et æg i en humlesæk* (Marstal landsogn), *Med lempe kan man få et æg i en humlesæk* (Stokkeby); *Med lempe får vi et æg i en humlesæk* (Orte), *Med lempe kan vi komme et æg i en humlesæk* (Vissenbjerg og Veflinge), *Med lempe kan et æg gå i en humlesæk* (Skrillinge), jf. *med Lempe kan man faa et Æg i en Humlesæk* CREimer.NB.273.

Kjær & Holbek anfører efter nyere fynsk tradition en variant (fra Uubberud), der samler begge formuleringer: *Med list og lempe kan man få et æg i en humlesæk* (nr. 3365).⁷

I VSO III findes (u. *Kunst*) en variant, der ikke ser meget ægte ud, men i øvrigt er spændende nok (jf. ndf.): *Der hører ei stor Kunst til at faae et Æg i en Humlesæk*.

Ordsproget synes også at have været kendt i svensk, men det er først belagt sent og i en påfaldende form, jf. SAOB: *med godt maner kan man få ett ägg i en humlesäck* (belæg fra 1745, 1755).

I øvrigt kan materialet ikke anses for udtømt med denne præsentation. Det er givet, at der vil kunne findes flere belæg på ordsproget i den gængse formulering, og der er utvivlsomt rige muligheder for at finde varianter. Hvad det sidste angår, kan eksempelvis henvises til Mensing. Wb., der (u. *Brood-gten*, *Ei* og *List*) bringer en i Lüneburg og Rendsburg påtruffet form: *mit Brood-gten* (eller *mit List*) *un Tiedlaten kann man 'n Ei in 'n Roggensack bringen*.

3. En af de fynske meddelere siger om ordsproget, at det er et meget almindeligt »Søj«; men, tilføjer han, »hvad er Mening?».

Spørgsmålet er velbegrunderet og ikke helt enkelt at besvare.

VSO II kalder ordsproget *et spøgende Ordsprog*. Nyerups kommentar til det lyder: *Si-ges ironisk ved slige Lejligheder, hvor ingen Lempe behøves*. Den mærkelige VSO-variant u. *Kunst* (der næppe er et rigtigt ordsprog, men snarest formet af ordbogsforfatteren på grundlag af en erindring om det ægte ordsprogs pointe) støtter Nyerup ved at hævde, at det ikke er nogen kunst at få et æg i en humlesæk. Og til IDD's belæg fra Stokkeby er knyttet kommentaren *Talem. til ironisk Brug*, uden at det fremgår, om denne bemærkning skyldes meddelelsen eller optegneren.

Det er den ene opfattelse: ordsproget er ironisk.

Men langt stærkere repræsenteret er en anden opfattelse, der i dansk ordsprogslitteratur vistnok tidligst mødes hos Molbech (1850):

Man har undertiden troet, der ingen Mening, eller ogsaa en meget skiult, laae i dette Ordsprog. Det er dog let at forstaae, naar man veed og erindr, at Humlen pakkes meget fast i Sækken. Endog *Nyerup* .. har antaget det for Ironic, »fordi her ingen Lempe behøves«. (Molb.Ordspr.131.)

Mau har overtaget Molbechs forklaring og på grundlag heraf givet en udlægning:

Humlen pakkes nemlig meget fast i Sækken. Ordsproget lærer, at man maa handle med Varsomhed, for ikke at fordærve en god Sag; ogsaa: man udretter Mere med det Gode, end med det Onde. (Mau.II.594.)

Ejendommeligt nok synes Mau ikke at have været opmærksom på belægget i VSO u. *Humlesæk*. Til gengæld har han haft held til at finde VSO-varianten u. *Kunst*, hvor det ikke er nærliggende at søge. Han slutter med at citere denne variant og har tilsyneladende ikke ladet sig distrahere af, at den direkte modsiger hans tolkning.

Maus forklaring videregives af SAOB, og den mærkes bag D&Hs prægnante formulering af ordsprogets betydning, *ved Varsomhed overvindes Vanskeligheder*.

Det er den anden opfattelse: ordsproget handler om, at man kan løse vanskelige opgaver ved at fare med lempe.

Formelt udtaler Nyerup sig om ordsprogets anvendelse (det siges ved visse lejligheder), mens Molbech og efter ham Mau vil indfange dets mening. Nu forholder det sig som bekendt sådan, at et ordsprogs mening ikke kan bestemmes løsrevet fra dets brug, og man kunne måske nære frygt for, at Molbechs sindrige forklaring beroede på konstruktion, ikke på kendskab til praksis. At en sådan frygt er ubegrundet, at Molbechs forklaring altså ikke modsiges af den måde, hvorpå i al fald nogle af ordsprogets brugere har anvendt ordsproget, kan man imidlertid overbevise sig om ved at følge to henvisninger i ODS (der ikke forklarer ordsproget): *Winth. V.93.* og *FruHeib.B.II.204.*

Den første af disse henvisninger gælder Chr. Winthers kendte digt *Ringens Indskrivt*, der fremkom første gang i Nogle Digte 1835. Ordsproget er her, i let omskrevet form, lagt i munden på dronning Margrethe, som skitserer forskellige fremgangsmåder til at få sin vilje sat igennem:

Snart faaer man kun ved rette Træk
Med Lempe Æg i Humlesæk;
Og snart, hvad ei sig bøier smukt,
Maa knækkes ved en mægtig Tugt!

De to første linier er citeret i ODS u. III. *Træk 4*, »(nu især dial.) .. fremgangsmaade .. spec. .. kunstgreb; trick; kneb; fif«. Meningen er klar nok: snart når man sit mål ved (list og) lempe, snart ved at optræde med styrke. Ordsproget er altså her brugt om at fare med lempe.

Den anden ODS-henvisning gælder et brev, som fru Heiberg under sit ophold i Rom i 1874 skrev til A.F. Krieger. Den aktuelle passage lyder:

Jeg har Adgangskort til alt, ogsaa til Villa Ludovisi;
hidindtil har jeg ikke været der. Med Lempe kan man faae
Æg i en Humlesæk; hav derfor Taalmodighed med mig.

Da en del af konteksten savnes, fordi Kriegers breve til fru Heiberg ikke er bevaret, er dette citat måske lige knap så entydigt som Winther-citatet. Sandsynligvis er der dog tale om, at Krieger har lagt særlig vægt på, at hun besøger Villa Ludovisi, hvad hun altså ikke har nået. Ordsproget er da brugt som en mild henstilling om ikke at presse hende; han kan nå sit mål ved at fare med lempe.

4. De forskellige opfattelser af ordsprogets betydning er tydeligvis muliggjort af variabler i dets formulering.

Den ene variabel må være de associationer, som udløses af ordet *humlesæk*. Det er rigtigt, at humle blev presset meget fast sammen i sækkene; hvis man hæfter sig ved det, er det altså svært at få plads til et æg i den fyldte humlesæk. Men der kunne også være tænkt på sækken i sig selv. Den udmærker sig bl.a. ved at være overmåde stor. Den omstændighed kan godt lede tanken ad de samme baner som den først omtalte mulighed; hvis man nemlig placerer ægget i sækken ved at lade det dumpe ned fra oven, er det ikke sandsynligt, at det slipper godt fra turen. Men man kunne også hæfte sig ved, at der altså er god plads til et æg i en humlesæk; m.a.o.: så er det let at udføre den omhandlede operation.

Den anden variabel er ordsprogets indledning. Her kan der som omtalt iagttages variation i ordvalget, *med lempe* eller *med list(e)*. Indledningens status som variabel beror imidlertid ikke blot herpå, men skyldes også, at ordene *lempe* og *list* hver især har forskellige betydninger.

Ordet *lempe* er lånt fra mnt., hvor *limpe* betyder »Angemessenheit, Mass, Glimpf«. I ældre dansk spænder ordet over et stort betydningsspektrum. Der kan naturligt nok ikke drages skarpe grænser inden for dette, men nogle hovedbetydninger kan udskilles: ' (passende) lejlighed'; '(passende) fremgangsmåde, middel, udvej'; ' snildhed, kunstgreb, list'. Betydningen 'list, listig fremgangsmåde' registreres endnu i ODS. Inden for ODS' periode optræder ordet også i betydningen 'varsomhed, forsigtighed, sindig adfærd', der er svagt belagt i ældre dansk. Nu om stunder bruges ordet vel næsten kun i forbindelse *med lempe*, jf. ndf.

Ordet *list* er vistnok hjemligt (men kunne også være lånt fra eller for visse betydningers vedkommende påvirket af mnt.). Den oprindelige betydning er 'kunst, dygtighed, kløgt'. Fra denne grundbetydning går to forskellige veje: kløgten kan føre til 'varsomhed', evt. manifestere sig i 'høviskhed'; men den kan også lede til 'snildhed', der kan ende som 'snedighed, underfundighed'. Den sidst nævnte, nu helt dominerende betydning er solidt dokumenteret allerede i ældre dansk.

De to ord har tidligt fundet sammen i en allittererende toledsfigur, *list og lempe* (sjældnere *lempe og list*). Den kan være en tautologi, og m.h.t. den samlede betydning består der da flere muligheder: 'snildhed' eller 'varsomhed' eller 'snedighed'. Men den kan også være af den type, hvori de to led tilsammen udtømmer et mulighedsfelt, og dens betydning bliver da fx 'snedighed og varsomhed'.

I ordsproget indgår de to ord som styrelse i en præpositionsforbindelse: *med lempe*, *med list(e)*, evt. *med list og lempe*. I moderne dansk kan *lempe* som nævnt næsten kun optræde i præpositionsforbindelsen, og anvendelsen er yderligere begrænset af, at denne forbindelse helt overvejende indgår i syntagmet *fare med lempe*, hvor dens betydning er 'varsomt; forsigtigt; lemfældigt'. Men det kan være på sin plads at minde om den oplysning i ODS, at *med lempe* tidligere også kunne have betydningen 'uden vanskelighed; let; bekvemt'.

Ved afvejningen af, hvilken af de to variabler, *humlesæk* og *med lempe* el.l., der kan have haft størst betydning for skiftende tolkninger af ordsproget, er det utvivlsomt vigtigt at lægge vægt på rækkefølgen: det spidsstillede *med lempe* el.l. har givetvis kunnet være styrende for forståelsen.

I Syvs tilfælde er dette meget tydeligt. Det indledende *med liste* må have været bestemmen- de for hans kategorisering af ordsproget, og *liste* har han ud fra sin samtids forudsætninger tolket, som det fremgår af overskriftens synonymrække: *List. Trædskhed, Snedighed. Spidsfind:*

Andre - tolkere og brugere - har på tilsvarende måde set ordsproget i lyset af *med lempe*,

og *lempe* har de i nyere tid tillagt den nu gangbare betydning. Hermed er der trykket på en knap, der rangerer ordsproget ind på linie med almindeligt vedtagne forestillinger og mange erfaringsætninger. *Kan Sejr ej vindes ved at kæmpe, saa faar man fare frem med Læmpe*, siger fogden i Ibsens Brand, og han får tilslutning af megen folkelig livsvisdom⁹. Naturligvis er det det kuriøse billede, der har sikret ordsproget mod forglemmelse, men betydningsaccenten er blevet placeret på *lempe*, og ordsproget er blevet til en seriøs belæring om værdien af at gå forsigtigt til værks, ja, i Maus smukke udlægning ligefrem opbyggeligt.

5. Nu er det på tide at vende tilbage til Herluf Trolle; og hvad hans version angår, er det hensigtsmæssigt at begynde bagfra, med den ellers ukendte fortsættelse om glavindet og vangeledet.

Marius Kristensen har i Danske Studier 1930, s. 95f, kort omtalt Herluf Trolles brug af ordsprog. Han nævner naturligvis brevet af 8/9 1564 og opholder sig også ved det aktuelle ordsprog. Nogen tolkning af det giver han ikke, og heller ikke han kender fortsættelsen andetsteds fra, men den minder ham, siger han, om manden, der ikke kunne få læssetræet gennem porten.

Den historie, som Marius Kristensen har i tankerne, er en art molbohistorie (i dansk tradition oftest med en aggerbo som hovedperson), der er optegnet i flere varianter af Tang Kristensen og også medtaget i Arthur Christensens udgave af molbohistorier, hvor der tillige gøres rede for motivets udbredelse⁹. Kernen i den er, at en tåbelig person forsøger at komme igennem en port eller en anden forholdsvis smal åbning med en lang stang (et læssetræ, et 6 alens træ til åre, el.l.) på tværs, hvilket forståeligt nok ikke lykkes.

Spyd kunne have meget lange skafter (der er fra det 16. århundrede bevaret spydskafter på helt op til 5,5 m¹⁰); spyddet kunne altså godt fungere som rekvisit i den omtalte molbohistorie. Men vangeledet egner sig ikke godt til at varetage portens funktion; det er - navnlig da, hvis man (som aggerboen i historien) er til hest - for let at bære et spyd i en sådan højde, at kollision med stolperne undgås, også selv om det bæres på tværs.

Man kunne tænke i en anden bane: vangeledet er meget åbent; der skal ikke megen kunst til at stikke eller kaste et spyd igennem det.

Hvis dette spor fastholdes, er der også opstillet en forståelsesramme for den kendte del af ordsproget. Der skal da lægges vægt på, et humlesækken er så rummelig, at det er meget let at få plads til et æg i den.

Begge de operationer, som Herluf Trolle nævner, er da så enkle, at det er ganske overflødig at fare med lempe, uanset hvilken af de i hans samtid mulige betydninger *lempe* her kan have.

Det ser således ud til, at Herluf Trolle har opfattet ordsproget på samme måde som Nyerup. Han har brugt det ironisk, med brod mod personer, der griber til unødigt komplicerede foranstaltninger, hvad enten han nu har tænkt på en konkret fejldisposition eller i al almindelighed har villet antyde tvivl om ledelsens duelighed. Forstået på denne måde danner ordsproget en effektiv afslutning på den underfundigt fremsatte kritik.

Noter

Der er brugt følgende forkortelser:

DgO Danmarks gamle Ordsprog. Udgivet af Iver Kjær og John Kousgård Sørensen. If. 1977ff.

IDD Institut for dansk Dialektforskning, København.

Kjær&Holbek Iver Kjær og Bengt Holbek: Ordsprog i Danmark. u.å. (1969).

ODS Ordbog over det danske Sprog. I-XXVIII. 1918-56.

SAOB Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. If. 1898ff.

I øvrigt er der brugt de samme forkortelser som i ODS (se forkortelseslisten i bind XXVIII).

1. Brevet er udgivet og kommenteret i Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe .. udgivne ved Gustav Ludvig Wad. I(1893). 264-67, og det citeres ndf. efter denne udgave.
2. Jf. Peder Laales Gammeldanske Ordsprog med sideløbende oversættelse til nydansk af Aage Hansen. Privattræk (Anna og Michael Jensen i Tjørring) 1966, s. 15.
3. Molb.Ordspr.131.
4. Peder Syvs kjernefulde Ordsprog, udsøgte og ordnede ved R. Nyerup .. (1807).
5. J. ten Doornkaat Koolman: Wörterbuch der ostfriesischen Sprache. II(1882).104.
6. Det er altså ikke medtaget i 1. udg. (1845) af Danske Ordsprog og Mundheld, først i den posthume 2. udg. (ved Sv. Grundtvig). Tilføjelserne heri skyldes imidlertid N.F.S. Grundtvig selv.
7. Forekomsten i folkelig tradition kan vel delvis skyldes, at ordsproget var medtaget i Grundtvigs ordsprogssamling, der brugtes i højskolernes undervisning, jf. Kjær&Holbek.44. Men det er værd at notere sig, at IDDs materiale stammer fra kun to områder, hvoraf i al fald det ene, Nordvestfyn, var et centrum for humleavl.
8. *Gaa frem med Lempe er det bedste* Lo110.324. *Med Lempe kan meget lade sig gøre* MBOtsen.Hostrup-Dansk.II(1964).L161. *Liste og Lempe kunne meget volde* Mau.5635. *Med List og Lempe kommer en Krybling så langt som en Kæmpe* IDD (Fyn). *Med list og lempe kan en dværg slå en kæmpe* IDD (Skrillinge, Kauslunde). Se også Einar Seim: Norske ordtøkke og herme.(1965).262.
9. Feilb.II.504; Molboer.156 f, 214.
10. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. XVII (1972), sp. 381.

For værdifuld hjælp takker jeg hjerteligt Marie Bjerrum, Iver Kjær og Finn Køster.

Poul Lindegård Hjorth